

Голові спеціалізованої вченої ради
Д 26.456.02 в Інституті вищої освіти
Національної академії педагогічних
наук України
проф. С.А. Калашніковій

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію *Власової Інни Володимирівни*
**«Розширення фінансової автономії університетів: політичний та
управлінський виміри»**, що представлена на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.06 – теорія та методика
управління освітою

Актуальність теми дисертації.

На сучасному етапі розвитку України як незалежної та ефективної держави питання ефективності вищої освіти є одним з найактуальніших. В світі, в якому глобалізаційні тенденції тільки поширюються, необхідно мати, як сучасне бачення на процеси, що відбуваються у світі, так і аналіз стану та тенденцій розвитку Вищої освіти в Україні. Зрозуміло, що фінансовий аспект діяльності будь якої сфери, в тому числі і вищої освіти є достатньо суттєвим, який впливає перш за все на її якість та ефективність.

Рух до фінансової автономії університетів – це є виклик часу, якій базується на залучення важелів непрямого управління діяльністю освітніх закладів. Баланс між державним регулюванням та контролем за якістю та ефективністю та інституційною автономією університетів є одним з найважливіших аспектів реформування вищої освіти. Напрацювання відповідних сценаріїв, моделей, стратегій тощо може слугувати орієнтирами у виконання положень угоди про асоціацію з ЄС, а також прискорити рух України до Європейського союзу.

Крім того, діяльність університетів та взагалі системи освіти в умовах подолання пандемії COVID-19 наражається на суттєві виклики. Це і впровадження очно-дистанційної освіти, і підвищення мобільності освітнього процесу, і зміна відносин між студентами та викладачами, і зміни у формування соціального середовища університетів, і значна перебудова системи управління освітою, в тому числі, зрозуміло, і системи фінансового забезпечення. Наслідком цього є також зростання автономії вищих навчальних закладів.

Тому актуальність дослідження Власової Інни Володимирівни "Розширення фінансової автономії університетів: політичний та управлінський виміри» не викликає сумнівів.

Ступінь обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

У дисертаційній роботі Власової Інни Володимирівни чітко та логічно вибудовано науковий апарат дослідження, аргументовано сформульована мета і завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження. Всі основні наукові положення і висновки, що виносяться на захист, є достатньо обґрунтованими, що забезпечується коректністю постановки наукових задач, адекватним вибором відповідних методів дослідження, коректним їх застосуванням та реалізацією: порівняльний та контентний аналіз нормативних документів і наукових публікацій; аналіз та узагальнення емпіричних (статистичних і фактологічних) даних; спостереження; системний аналіз; моделювання. Достовірність отриманих результатів впливає з несуперечливості даних досліджень і даних, отриманих іншими дослідниками, апробацією на наукових конференціях і семінарах, а також успішним використанням результатів при розв'язанні практичних задач, що підтверджується відповідними довідками про впровадження.

Наукова новизна одержаних результатів.

До найголовніших нових наукових результатів, отриманих дисертантом особисто, можна віднести:

вперше:

– визначено та обґрунтовано сутність розширення фінансової автономії університетів у частині виокремлення політичного і управлінського вимірів, характеристики їх складових на національному, регіональному, інституційному рівнях;

– обґрунтовано концептуальні рамки розширення фінансової автономії університетів (Моделі державного управління – Специфіка управління галуззю, інституцією – Роль держави в управлінні вищою освітою – Врядкування у вищій освіті – Моделі сучасних університетів – Парадигми соціального розвитку – Рівень фінансової автономії – Ефективність діяльності – Моделі фінансування вищої освіти – Механізми та інструменти розширення фінансової автономії університетів);

– запропоновано сценарії розширення фінансової автономії університетів України (сценарій 1 «Низький рівень фінансової автономії університету – Низький рівень ресурсного забезпечення / Низький рівень впливу університету на соціальний розвиток»; сценарій 2 «Низький рівень фінансової автономії університету – Високий рівень ресурсного забезпечення / Високий рівень впливу університету на соціальний розвиток»; сценарій 3 «Високий рівень фінансової автономії університету – Низький рівень ресурсного забезпечення / Низький рівень впливу університету на соціальний розвиток»; сценарій 4 «Високий рівень фінансової автономії університету – Високий рівень ресурсного забезпечення / Високий рівень впливу університету на соціальний розвиток»);

удосконалено:

– понятійно-термінологічний апарат з проблеми університетської автономії, а саме, визначено поняття: «фінансова автономія університету» як спроможність університету самостійно приймати рішення щодо власної фінансової діяльності. Спроможність університету є інтегральною

характеристикою університету, що об'єднує: наявність права («маю право») відповідно до визначених нормативних рамок самостійно приймати рішення щодо власної фінансової діяльності; наявність здатності («маю необхідні інституційні якості / потенціал») для реалізації наявного права самостійно приймати рішення щодо власної фінансової діяльності; реалізацію права та здатності («дію») самостійно приймати рішення щодо власної фінансової діяльності; «розширення фінансової автономії університету» як цілеспрямований динамічний процес, що веде до підвищення спроможності університету самостійно приймати рішення щодо власної фінансової діяльності, включає політичний (policies / політики) та управлінський виміри, здійснюється на національному, регіональному та інституційному рівнях шляхом реалізації відповідного комплексу заходів, механізмів та інструментів політичного та управлінського спрямування;

- класифікацію моделей і підходів фінансування у сфері вищої освіти в частині визначення основних механізмів та інструментів розширення фінансової автономії університетів;

набули подальшого розвитку:

- положення щодо зв'язку між розширенням фінансової автономії університетів та ефективністю діяльності закладів вищої освіти задля реалізації місії та цілей університету, забезпечення підзвітності університету перед ключовими стейкхолдерами (органи державної влади, роботодавці, здобувачі вищої освіти, працівники закладів вищої освіти);

- специфіка реалізації фінансової автономії університетів та її розширення у провідних зарубіжних країнах;

- особливості реалізації фінансової автономії університетів України через аналіз моделі та підходів до фінансування.

Глибокий аналіз особливостей реалізації фінансової автономії багатьох країн світу, виокремлення її показників, аналіз їх розвитку, формування на цій основі сценаріїв, моделей стратегій для впровадження їх в Україні є безперечно перевагою даної роботи.

Практичне значення отриманих результатів.

Практична цінність полягає у здійсненні аналізу фактичного стану фінансування вищої освіти та фінансової автономії університетів України, можливих сценаріїв розширення фінансової автономії університетів за критеріями «Фінансова автономія університетів / вплив на розвиток суспільства» та «Фінансова автономія університету / ресурси, що спрямовуються на вищу освіту» та формулюванні практичних рекомендацій для розширення фінансової автономії університетів України. Крім того я думаю, що для практиків буде дуже цікавим аналітичні огляди та аналіз стану фінансової автономії університетів в різних країнах світу.

Хочеться відмітити практичний потенціал дисертаційної роботи, який полягає в тому що результати можуть використані, як на загальнодержавному рівні, так і на рівні закладу вищої освіти, а також окремих дослідників.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях.

Основні результати роботи доповідались та обговорювались на багатьох науково-практичних конференціях, в тому числі міжнародних, всеукраїнських, щорічних звітних тощо. За темою дисертаційної роботи опубліковано 27 наукових праць, з них: 20 статей – у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України та виданнях, що індексуються у міжнародних наукометричних базах даних; 5 тез доповідей – у збірниках наукових праць і матеріалах конференцій; 2 аналітичні матеріали, що відповідає існуючим вимогам до докторських дисертацій. Ці публікації достатньо повно відображають основні результати роботи та зміст дисертації.

Оцінка основного змісту дисертації та її структури.

Дисертація є завершеною науково-дослідною роботою. Матеріали дисертації викладені в логічній послідовності на 463 сторінках тексту і

відображають зміст і результати проведених досліджень. Дисертація містить анотацію, зміст, вступ, п'ять розділів, висновки, список використаних джерел та додатки. Хочеться особливо відмітити, що більш ніж три чверті переліку використаних джерел (479 найменувань) складається з джерел іноземною мовою (392).

Оформлення дисертації в цілому відповідає основним вимогам щодо оформлення дисертацій. Можна відзначити, що у ній в достатньому обсязі наведено графічні та ілюстративні матеріали, що дозволяє в повному обсязі сприймати текст дисертації. В додатках є документи, які підтверджують достовірність отриманих результатів, наведені розгорнуті дані та матеріали, що додатково розкривають практичне значення наукових розробок здобувача.

У *першому розділі* проаналізовано сучасні вітчизняні та зарубіжні наукові праці з проблеми університетської автономії; обґрунтовано понятійно-термінологічний апарат з проблеми дослідження. З'ясовано, що вітчизняні дослідники зосереджують свою увагу на наступних пріоритетах: зміст і роль вищої освіти в соціально-економічному розвитку; стратегічний та фінансовий менеджмент закладів вищої освіти; система фінансового забезпечення вищої освіти; моделі університетської автономії; взаємозв'язок автономії університету та врядування і лідерства у вищій освіті; підзвітність та соціальна відповідальність у сфері вищої освіти; напрями розширення автономії університетів, у т. ч. фінансової. Зарубіжні науковці концентруються на проблемах: сутність і склад автономії закладів вищої освіти; взаємозалежність академічної свободи та академічної автономії; особливості реалізації кадрової автономії (автономії щодо управління персоналом) та фінансової автономії.

У *другому розділі* розглянуто сутність інституційної автономії університету як основи творення Європейського простору вищої освіти; з'ясовано зміст фінансової автономії як складової інституційної автономії закладів вищої освіти; проаналізовано підходи до оцінювання стану фінансової автономії університетів країн Європи.

Для кожної складової університетської автономії (організаційної, фінансової, кадрової, академічної) запропоновано параметри для вимірювання рівня («The Autonomy Scorecard 2010», «The Scorecard 2017»). У випадку фінансової автономії такими параметрами є: термін та тип державного фінансування; компетенція (повноваження) зберігати надлишкові кошти; компетенція запозичувати кошти; компетенція володіти будівлями; компетенція встановлювати плату за навчання.

Оцінювання рівня фінансової автономії, здійснене European University Association за вище зазначеними параметрами (станом на 2017 рік), дало змогу розподілити системи вищих освіт досліджуваних регіонів та країн за чотирма кластерами.

У *третьому розділі* визначено специфіку фінансування вищої освіти в умовах децентралізованого управління та багаторівневості (національний, регіональний та інституційний рівні) (США та Канада); описано різноманітність моделей фінансування вищої освіти та фінансової автономії університетів у розвинутих країнах Європи (Велика Британія, Франція, Фінляндія); засвідчено розширення фінансової автономії та моделі фінансування вищої освіти у країнах – нових членах Європейського Союзу (Польща, Латвія, Литва).

За результатами проведеного аналізу узагальнено дані фінансування вищої освіти у вищезазначених країнах за такими показниками: витрати на вищу освіту за паритетом купівельної спроможності; загальні витрати на заклади вищої освіти (у т. ч., що здійснюють дослідницьку діяльність); державні видатки на заклади вищої освіти (у т. ч., що здійснюють дослідницьку діяльність); витрати на 1 студента (за паритетом купівельної спроможності); показник кількості студентів на викладача; рівень фінансової автономії університетів.

У *четвертому розділі* відображено особливості трансформації теорії та практики управління у вищій освіті; розкрито підходи до оцінювання ефективності діяльності закладів вищої освіти; обґрунтовано сутність розширення фінансової автономії університетів, його політичний та управлінський виміри; класифіковано та охарактеризовано моделі фінансування

університетів; визначено концептуальні рамки та підходи до розширення фінансової автономії університетів.

Визначено поняття «фінансова автономія університетів» як спроможність університету самостійно приймати рішення щодо власної фінансової діяльності. Спроможність університету є інтегральною характеристикою університету, що об'єднує:

- наявність права («маю право») відповідно до визначених нормативних рамок самостійно приймати рішення щодо власної фінансової діяльності;
- наявність здатності («маю необхідні інституційні якості / потенціал») для реалізації наявного права самостійно приймати рішення щодо власної фінансової діяльності;
- реалізацію права та здатності («дію») самостійно приймати рішення щодо власної фінансової діяльності.

Запропоновано трактувати поняття «розширення фінансової автономії університету» як цілеспрямований динамічний процес, що веде до підвищення спроможності університету самостійно приймати рішення щодо власної фінансової діяльності, включає політичний та управлінський виміри, здійснюється на національному, регіональному та інституційному рівнях шляхом реалізації відповідного комплексу заходів, механізмів та інструментів політичного та управлінського спрямування.

Обґрунтовано необхідність розгляду процесу розширення фінансової автономії університетів через два виміри політичний та управлінський. Цей процес здійснюється на різних рівнях: національному, регіональному, інституційному. Наведено різні підходи до фінансування закладів вищої освіти, надано їх порівняльний аналіз.

Розроблено концептуальні рамки розширення фінансової автономії університетів згруповані у відповідності з особливостями / вимірами / контекстами. До них віднесено наступні: специфіка управління галуззю, інституцією; роль держави в управлінні вищою освітою; типи врядування у вищій освіті; моделі сучасних університетів; парадигми соціального розвитку;

рівень фінансової автономії університету; ефективність діяльності; підходи до фінансування; механізми та інструменти розширення фінансової автономії університетів.

Розроблено модель розширення фінансової автономії університетів, яка включає політичний та управлінський блоки. Наочно представлена модель разом з визначеними концептуальними рамками дозволяють інтегрувати різні управлінські моделі, механізми та інструменти та врахувати їх при визначенні підходів до розширення фінансової автономії університетів.

У *п'ятому розділі* з'ясовано сучасний стан фінансової автономії університетів України; виявлено особливості моделі фінансування університетів України та її вплив на ефективність діяльності закладів вищої освіти; запропоновано сценарії та практичні рекомендації щодо розширення фінансової автономії університетів України.

На основі розроблених теоретичних основ та аналізу поточного стану запропоновано можливі сценарії розширення фінансової автономії університетів в Україні за критеріями–парами: «Рівень фінансової автономії університету – Рівень ресурсного забезпечення» та «Рівень фінансової автономії університету – Рівень впливу на розвиток суспільства».

Встановлено, що на даний момент у системі вищої освіти України проявляється тенденція до переходу від сценарію 1 «Низький рівень фінансової автономії університету – Низький рівень ресурсного забезпечення / Низький рівень впливу університету на соціальний розвиток» до сценарію 3 «Високий рівень фінансової автономії університету – Низький рівень ресурсного забезпечення / Низький рівень впливу університету на соціальний розвиток», але сценарій 1 «Низький рівень фінансової автономії університету – Низький рівень ресурсного забезпечення / Низький рівень впливу університету на соціальний розвиток» поки залишається домінуючим. Посилення зазначеної тенденції визначається нами як необхідна умова для подальшого розвитку. Це потребує відповідних зусиль та дій на національному та інституційному рівнях у політичному та управлінському контекстах. Водночас, необхідно підкреслити,

що сценарій 3 «Високий рівень фінансової автономії університету – Низький рівень ресурсного забезпечення / Низький рівень впливу університету на соціальний розвиток» є передумовою для переходу до сценарію 4 «Високий рівень фінансової автономії університету – Високий рівень ресурсного забезпечення / Високий рівень впливу університету на соціальний розвиток», що вбачається найбільш перспективним.

Відповідність дисертації та автореферату встановленим вимогам.

За своєю структурою, об'ємом і оформленням дисертація та автореферат повністю відповідають вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук. Автореферат за змістом відповідає основним положенням, що викладені в дисертації, та не містить інформації, яка не відображена в самій роботі.

Загальна оцінка роботи.

Дисертація та автореферат викладені з використанням існуючих нормативних термінів послідовно, коректно та мають завершену логічну структуру. Матеріали дисертації та автореферату дають підстави стверджувати, що поставлену автором мету досягнуто, сформульовані задачі вирішено, а висновки відображають основні результати роботи.

Оцінюючи в цілому позитивно дисертаційну роботу І.В. Власової, зупинимося на деяких її **недоліках та рекомендаціях**:

1. Наприкінці першого розділу бажано було би узагальнити аналіз поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених, їх бачення, більш конкретно сформулювати аспекти розширення фінансової автономії університетів, застосовуючи наведений термінологічний апарат, що дало б можливість більш доказово аргументувати необхідність та рамки подальшого дослідження.

2. У авторефераті представлена «Модель розширення фінансової автономії університетів», яка наочно показує контури та механізми управління, але чомусь

ця модель в основному тексті дисертації не наведена, а розташовується в додатках.

3. У 4-му розділі розглядаються механізми розширення фінансової автономії університетів, при цьому узагальнюється декілька варіантів, тобто моделей. Бажано б було представити ці моделі графічно у вигляді контурів управління для більш адекватного сприйняття роботи.

4. Висновок 4 до другого розділу щодо зв'язку між фінансовою автономією університетів та їх ефективністю діяльності не викликає сумнівів, і інтуїтивно сприймається, але, на наш погляд бажано було б підтвердити узагальненими даними у вигляді таблиці у тексті розділу 2.

5. На стор. 357 наведено відсоток охоплення вищою освітою населення у деяких країнах. Наведені дані для США викликають у мене сумніви, бо навіть вступ коледжу для великої кількості випускників у США є недосяжним. Можливо ця цифра враховує також середню професійно-технічну освіту?

6. На стор. 91 наведено три рівня «терміну державного фінансування», при чому для перших двох рівнів приклади є, а для третього жодного. Може рівнів не три а два?

7. На деяких сторінках, наприклад 154, 373, 374 текст займає менше половини сторінки, хоча він міг би бути перенесений з наступних, що дозволяється правилами оформлення дисертації.

8. Декілька питань по додатках: на додаток Б не має жодного посилання в основному тексті дисертації. А додаток В не має назви. Викликає сумнів доцільність додатка Е – його повний текст наведено в анотації

Вказані зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи в цілому та її наукової і практичної цінності.

Аналіз дисертаційної роботи, автореферату та опублікованих наукових праць Власової Інни Володимирівни дає підставу зробити наступний висновок. Дисертація Власової Інни Володимирівни «Розширення фінансової автономії університетів: політичний та управлінський виміри» за актуальністю та науково-

практичним змістом, обсягом і якістю оформлення, повнотою викладу її основних результатів у публікаціях відповідає діючим вимогам п.п. 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Кабінетом Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор заслуговує на присвоєння наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.06 — теорія та методика управління освітою.

Офіційний опонент,

член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України,
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки,
лауреат Державної премії України в галузі освіти,
в.о. директора Державної наукової установи

«Український інститут науково-технічної
експертизи та інформації»

Міністерства освіти і науки України

В.В. Камишин